

Лекція 10.

Капітал та резерви. Звіт про зміни капіталу.

Капітал — за визначенням класичної економіки один із факторів виробництва, усе те, що використовується для виробництва, але безпосередньо не споживається в ньому (за винятком повільної амортизації). На відміну від іншого фактора виробництва, землі й природних ресурсів, капітал складається з раніше виробленого продукту.

Терміном капітал стали називати у період становлення капіталізму гроші, що їх підприємці вкладали в розвиток свого виробництва з метою отримання прибутку.

Капітал в економіці — це чинник виробництва у вигляді вартості, здатної приносити прибуток або збиток. Не слід ототожнювати капітал і будь-який засіб праці, який розглядається часто як фізичний капітал. Справа в тому, що даний засіб праці може стати капіталом (збільшувати або зменшувати свою вартість) тільки тоді, коли його власники вступають у певні відносини з власниками інших чинників виробництва. Ці відносини називаються економічними.

Додатковий капітал — сума, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їхню номінальну вартість (це перевищення називають емісійний дохід).

Види капіталу

Основний капітал - переносить свою вартість на продукт виробництва по частинах за відносно великий час (наприклад, верстат).

Оборотний капітал - переносить свою вартість на продукт виробництва всю відразу (наприклад, борошно для випічки хліба).

Постійний капітал - не змінює розмір вартості, а лише переносить її на результат виробництва відразу, або частинами (всі витрати, окрім заробітної плати).

Змінний капітал - використовується для найму робочої сили, має форму заробітної плати, змінює розмір вартості.

Робочий капітал - фінансовий показник, що характеризує ліквідність компанії.

Метою капіталіста є отримання додаткової вартості (надлишку вартості вироблених товарів над вартістю витраченого на таке виробництво капіталу). Згідно марксистської теорії, додаткову вартість створює саме змінний капітал. Постійний капітал створює умови, які поширюють право власності капіталіста на додаткову вартість.

[ред.]

Фізичний капітал

Фізичний (реальний, або виробничий) капітал - капітал, вкладений у справу, який працює як джерело доходу у вигляді засобів виробництва: машини, обладнання, будівлі, споруди, земля, запаси сировини, напівфабрикатів і готової продукції, які використовуються для виробництва товарів і послуг.

[ред.]

Грошовий капітал

Грошовий капітал (грошова форма капіталу) - гроші, призначені для придбання фізичного капіталу. Потрібно звернути увагу, що безпосереднє володіння цими грошима не приносить доходу, тобто вони не стають капіталом автоматично. Цим вони відрізняються від фінансового капіталу у формі грошей на депозиті.

«Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу» або коротко «Базель І», яка вийшла у липні 1988 року, мала на меті збільшення солідності та стабільності міжнародної банківської системи, створення однакових конкурентних умов для міжнародно-активних банків. Головна ідея «Базель І» полягала в стандартизації регулятивних положень за принципом — «однаковий ризик, однакові правила, однаковий капітал», наслідком якого був однаковий розмір резервів капіталу для однакових обсягів ризику (див. також статтю про банківське регулювання та нагляд).

У рамках «Базель І» було визначено низку принципів та правил, які є концептуально логічними і обґрунтованими, та водночас приділяють належну увагу специфічним рисам існуючих систем нагляду та бухгалтерського обліку в окремих країнах-членах Базельського Комітету з питань банківського нагляду. Необхідно підкреслити, що даний документ розроблено з метою встановлення мінімального рівня резервного капіталу для діючих у міжнародних масштабах банків. Вітчизняні органи банківського нагляду мали можливість встановлювати рівень капіталу вищий за мінімальний. Основою «Базель І» є формула стандартного співвідношення активів і позабалансових операцій до капіталу. Відповідно стандартний коефіцієнт капіталу до активів, зважених за коефіцієнтами кредитних та ринкових ризиків, має бути встановлений на рівні 8%, при чому коефіцієнт основного капіталу до зважених за кредитним ризиком активів має як мінімум дорівнювати 4%.

Перша версія «Базель І», опублікована в липні 1988 року, зазнала шести змін, останню — 1998. «Поправка до «Базель І» щодо включення ринкових ризиків» від січня 1996 року є найвагоміша. За кількістю сторінок вона є вдвічі більшою за оригінальний документ. Вважалася наступним кроком вперед до солідності та стабільності міжнародної банківської системи і фінансових ринків, а також коректурою курсу Комітету в напрямку дискреційного нагляду. Її мета полягала в утворенні додаткових резервів з метою покриття збитків із ринкових ризиків, пов'язаних з торговою діяльністю банків. Разом з цим, впроваджувалася низка якісних стандартів (до цього існували тільки кількісні) для процесу менеджменту ризику. Потрібно зазначити, що резерви під ринкові ризики не розраховуються за аналогією до кредитних ризиків. Суттєвою відмінністю є те, що вони не множаться на 8% коефіцієнт платоспроможності.

Регулятивний капітал

Регулятивний капітал є ключовим елементом у «Базель І». В рамках банківського регулювання його основна функція полягає у захисті коштів вкладників та кредиторів у разі виникнення непередбачених негативних ситуацій. Таким чином забезпечується безперервна діяльність банку, оскільки реалізовані неочікувані збитки покриваються за рахунок регулятивного (власного) капіталу, частка якого тримається як резерв.

Необхідно розмежувати поняття власного та регулятивного капіталу, які часто використовуються як синоніми. Регулятивний капітал виводиться із балансових показників банку, зокрема, власного капіталу. Але як власний капітал, так і вартість активів визначаються з метою надання звітності акціонерам, кредиторам та податковим органам. Додатково, правила, що регламентують визначення позицій балансу розрізняються між державами. Окрім цього, певні компоненти балансового капіталу можуть не вноситись в касу банку (наприклад, зареєстрований, але не сплачений статутний капітал). Із регулятивного капіталу вираховується також гудвіл, який є нематеріальним активом. З метою забезпечення міжнародної стандартизації до певного рівня «Базель І» намагається визначити розмір капіталу, незалежного від специфіки систем фінансової звітності.

Отже, регулятивний капітал є капіталом, який банк може використовувати на покриття неочікуваних збитків з різних ризиків. Він складається з капіталу 1, 2 та 3 рівнів, при цьому із загального капіталу (це, як правило, капітал 1 та 2 рівнів) здійснюються певні відрахування. Для дотримання певної структури регулятивного капіталу існують обмеження розміру певних елементів капіталу. Наприклад, передбачається обмеження розміру додаткового капіталу розміром основного. Регулятивний капітал 1 та 2 рівнів використовується в першу чергу на покриття збитків із кредитних ризиків. Він повинен покривати 8% всіх зважених за ризиком активів, тобто регулятивний капітал має бути більшим від суми ризиків. Невикористаний для покриття кредитних ризиків капітал 1 та 2 рівнів та капітал 3 рівня використовуються для покриття збитків з-під ринкових ризиків, зокрема, для ризиків торгового портфелю, валютних і сировинних ринкових ризиків як торгового, так і банківського портфелів. Інші ризики можуть покриватися банками на добровільній основі або за вимогою національних органів нагляду.

[ред.]

Основний капітал

Ключовим елементом регулятивного капіталу є основний капітал або капітал 1 рівня. Він вважається єдиним спільним елементом для банківських систем усіх країн, оскільки його складові відображено в опублікованих балансах.

Відповідно до «Базель І» його елементами є:

Сплачений акціонерний капітал, зокрема випущені та повністю сплачені акції, звичайні акції, некумулятивні безстрокові привілейовані акції.

Розкриті резерви, сформовані за рахунок оподаткованого надлишку, який складається з нерозподіленого прибутку, надбавки до курсу акцій, загальних резервів та фондів, що відповідають визначеним критеріям, наприклад, надходження до них здійснюється за рахунок оподаткованих доходів або неоподаткованих доходів, скорегованих на всі можливі податкові зобов'язання тощо.

Відрахування балансової вартості гудвілу з основного капіталу.

[ред.]

Додатковий капітал

Існування додаткового капіталу або капіталу 2 рівня пояснюється намаганнями Базельського Комітету врахувати індивідуальні характеристики банківських систем окремих країн. Деякі з нижче перелічених елементів додаткового капіталу не визнаються окремими органами нагляду. Проте останнім дозволено визначати нові елементи. Розмір додаткового капіталу обмежений розміром основного капіталу. Додатковий капітал складається з наступних елементів:

Нерозкриті або незаявлені резерви формуються за рахунок оподаткованого нерозподіленого прибутку, який банкам деяких країн дозволено зберігати як нерозкриті резерви. Незалежно від того, що резерви не публікуються у балансовому звіті, вони повинні бути такої ж високої якості як і розкриті резерви, необмежено і швидко доступними для банку з метою якнайшвидшого покриття непередбачених збитків.

Резерви з переоцінки активів можуть утворюватися в результаті переоцінки основних засобів банку (це, як правило, власні приміщення) в зв'язку зі змінами їх ринкової вартості; а також виникати внаслідок утворення прихованої вартості, яка результує із довгострокового володіння цінними паперами, що оцінюються в балансі за ціною придбання. Прихована вартість підлягає 55% дисконту.

Загальні резерви створюються для захисту банку від майбутніх неідентифікованих збитків, а саме неідентифікованих знижень якості конкретних активів або групи активів. Необхідно зазначити, що такі резерви не можуть перебільшувати 1,25% додаткового капіталу.

Інструменти гібридного капіталу поєднують певні характеристики акцій та боргових

цінних паперів. Кожен інструмент має особливі властивості, які впливають на якість капіталу. Зазначені інструменти можна за певних умов включити до додаткового капіталу.

Інструменти субординованого строкового боргу мають на відміну від інструментів, згаданих у пункті 4, суттєві недоліки в зв'язку з фіксованим терміном погашення та нездатністю покривати збитки, окрім як при ліквідації банку. З цієї причини, їх можна зараховувати до 50% основного капіталу максимально.

[ред.]

Відрахування

Із загального регулятивного капіталу відраховуються такі позиції:

В разі нездійснення консолідації споріднених компаній з материнським товариством необхідно вирахувати інвестиції в неконсолідовані банківські та фінансові споріднені компанії з регулятивного капіталу з метою запобігання багаторазового використання одних і тих же капітальних ресурсів у різних частинах групи.

Рекомендується також відраховувати інвестиції в капітал інших банків та фінансових установ, хоча це питання вважається спірним. В деяких країнах існують вимоги щодо здійснення таких відрахувань з метою відмови банківської системи від утворення перехресного капіталу.

З метою покриття збитків, що виникають із ринкового ризику, вітчизняний орган може дозволити використовувати **капітал 3 рівня** (і тільки з таким призначенням), у максимальному розмірі суми вільного додаткового капіталу та 2,5 кратного вільного основного капіталу. Капітал 3 рівня складається виключно з короткострокових субординованих зобов'язань, які при виконання ними певних критеріїв зараховуються до регулятивного капіталу.

Звіт про зміни у капіталі.

Важливою складовою фінансової звітності зарубіжних підприємств є Звіт про зміни у власному капіталі (Statement of Changes in Equity), який має велике практичне значення у забезпеченні корисною інформацією про їхні власні фінансові ресурси всіх зацікавлених користувачів.

Метою складання звіту про власний капітал є розкриття інформації про зміни в складі власного капіталу підприємства на протязі звітного періоду. Порядок складання звіту наведено в П(с)БО №5 «Звіт про власний капітал».

Цей звіт містить інформацію про всі зміни у власному капіталі протягом звітного періоду внаслідок операцій з власниками капіталу, а також впливу статей доходів та витрат, прибутку або збитку, які визнаються безпосередньо у складі власного капіталу.

Вимоги стосовно подання інформації про зміни у власному капіталі викладено у Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансових звітів». Згідно з цим стандартом підприємства повинні подавати окремим компонентом своєї фінансової звітності звіт, в якому наводиться:

- чистий прибуток-або збиток за певний період;
- суми за кожною статтею доходів та витрат, які визнаються у складі власного капіталу, і загальна сума за цими статтями;
- загальна сума доходів і витрат за період (підсумок попередніх статей) з окремим виділенням суми, що відноситься до власників капіталу материнської компанії та до частки меншості;
- кумулятивний вплив на кожний компонент власного капіталу змін в обліковій політиці та виправлення суттєвих помилок, визнаних згідно з Міжнародним стандартом бухгалтерського

обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки».

Крім того, у Звіті про зміни у власному капіталі або в Примітках підприємства повинні подавати інформацію про:

- операції з власниками капіталу та виплати власникам дивідендів;
- залишки нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) на початок і кінець звітного періоду, а також зміни за період;
- узгодження балансової вартості кожного класу вкладеного капіталу і кожного резерву на початок і кінець звітного періоду з відображенням кожної зміни окремо.

Таким чином, Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансових звітів» передбачає два підходи до подання інформації у Звіті про зміни у власному капіталі (рис. 2.12).

При застосуванні першого підходу у Звіті про зміни у власному капіталі узагальнюються абсолютно всі зміни у власному капіталі за звітний період. Цей звіт має форму таблиці, в якій узгоджується сальдо кожного компоненту власного капіталу на початок і кінець звітного періоду.

Слід зазначити, що Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансових звітів» передбачається подання інформації про зміни у власному капіталі в цьому звіті не менше ніж за два періоди — звітний і попередній.

Другий (альтернативний) підхід до подання інформації про зміни у власному капіталі передбачає відображення у Звіті лише визнаних у складі власного капіталу доходів та витрат, а також прибутків та збитків. Згідно з цим підходом узгодження залишків власного капіталу, резервів, нерозподіленого прибутку на початок і кінець звітного періоду, інші зміни у власному капіталі (інвестиції власників, розподіл прибутку між ними тощо) розкриваються у Примітках до фінансової звітності.

Отже, зарубіжний досвід свідчить, що кожна країна має право самостійно вирішувати питання стосовно доцільності, змісту, структури та методики складання звітності про зміни у власному капіталі. Так, наприклад, в Російській Федерації Звіт про зміни капіталу (форма № 3) подається у складі пояснень до Бухгалтерського балансу та Звіту про прибутки і збитки за результатами фінансового року.

У Звіті про зміни капіталу наводиться інформація про зміни у розрізі складових капіталу підприємства протягом звітного періоду: залишки на початок звітного періоду, надходження у звітному періоді, використання коштів у звітному періоді та залишки на кінець звітного періоду. (Додаток В). Формою звіту передбачено групування даних за такими розділами: I. Капітал; II. Резерви майбутніх витрат; III. Оцінні резерви; IV. Зміни капіталу.

Звіт про власний капітал складається по закінченні року на підставі бухгалтерського обліку. Звіт має вигляд шахової таблиці в розрізі статей розділу 1 Пасиву балансу та причин змін власного капіталу. Шахова таблиця складається 11 (по горизонталі) граф та 300 (по вертикалі) строк. Підсумок по графі 11 повинен співпадати з результатом та рядком 300.

Умовно Звіт можливо розділити на дві частини. В першій наведені коригування, пов'язані із зміною облікової політики підприємства, виправленням помилок та іншими змінами, які впливають на капітал підприємства. В другій частині наведені чинники які теж приводять до змін капіталу: дооцінка та уцінка необоротних активів; розподіл прибутку - дивіденди, збільшення статутного капіталу, відрахування до резервного капіталу, безкоштовне отримання активів.

Крім того, в Звіті наведені статі: викуп акцій (частина), перепродаж викуплених акцій, анулювання викуплених акцій, вилучення в капіталі, зменшення номінальної вартості збитків. На підприємствах залізниці які відносяться до державної власності ці статті не заповнюються. Звіт має певний взаємозв'язок із даними інших форм річної звітності –

балансом, Звітом про фінансові результати. (розділ II).

До власного капіталу належить частка в активах підприємства, які залишаються після зменшення його зобов'язань. При такому підході капітал визначають за залишковим принципом, а це означає, що обов'язки перед кредиторами (О) та активами підприємства (А) є основою для розрахунку власного капіталу (К)

$$K = A - O$$

Для складання Звіту необхідно знати – вплив яких чинників приводять до зміни власного капіталу.

Таблиця 2.38 – Чинники змін за статтями власного капіталу.

Зміни в статутному капіталі

- + За рахунок перерозподілу прибутку в статутний капітал
- За рахунок ліквідації активів які були внесені до статутного капіталу

Зміни іншого додаткового капіталу

- +Дооцінка необоротних активів; Безкоштовне отримання активів Інші
- Уцінка необоротних активів (якщо вона не перевищує суми попередньої дооцінки цих же активів)

Нерозподілений прибуток корегування залишків на початок звітного періоду

- ++
- зміни в обліковій політиці
- виправлення помилок
 - інші зміни

-
- зміни в обліковій політиці
- виправлення помилок
- інші зміни

Зміни за звітний період

- +Чистий прибуток звітного періоду
- Чистий збиток звітного періоду